

خوشنویسی و طراحی حروف چاپی در اروپا

نوشته روزه دروئه

همه نوع حروف چاپی، حتی جدیدترین آنها که با کامپیوتر طراحی شده‌اند، بر اساس شکلهایی از خط دستنویس پدید آمده‌اند. این نوع رابطه بین حروف دستنویس و حروف چاپی، در تاریخ طراحی حروف چاپی در اروپا شایان توجه خاصی است. فنیقی‌ها و یونانیها، مخترعان قدیمی‌ترین اشکال الفبا که خطوط اروپایی از آن مشتق شده است، مردمی دریانورد و مستعمره نشین بودند و نیاز داشتند تا پیامهای خود را به شکلی دقیق و خوانا به دورترین نقاط برسانند. بنابراین اولویتهای خط غربی سرعت نگارش و سادگی طرح بود.

اختراع الفبا به شیوه آوانگاری (به جای سیستمهای اندیشه‌نگاری) که در آن برای ضبط صداهای زبان فقط از بیست تا سی نشانه استفاده می‌شود گام مهمی در سیر انتزاعی شدن شکل الفبا بود و در این راه یونانیها با اصلاح و توسعه الفبای فنیقی نقش عمده‌ای ایفا کردند. الفبایی که پدیدآوردند پایه حروف لاتینی است که امروزه در بسیاری از نقاط دنیا به کار می‌رود.

در قرن چهارم قبل از میلاد، که دوران طلایی تفکر هلنی است، دیگر خط یونانی شکلهای مربع حروف بزرگ (کاپیتال) امروزی را پدید آورده بود. طی دوران کلاسیک یونان و روم، شیوه نگارش متوازن و هماهنگی پیدا شد که به خط Lapidary [سنگینشته‌ای] معروف شده است و شبیه به خط روی بناهای یادبود و مناسب کتیبه‌هاست. این خط با شیارهایی محکم و اجزایی بسیار واضح در مقابل تابش خورشید و سایه‌هایی که ایجاد می‌کند برجستگی خاصی می‌یابد و علاوه بر زیبایی و توازنی که در آن هست بیان‌کننده اقتدار امپراطوری نیز می‌باشد. حروف کاپیتال در خط لاتین را می‌توان پایه تکامل بعدی خطوط غربی و طراحی حروف چاپی دانست.

خط سیریلی که توسط مسیحیان آرتدوکس برای نگارش زبانهای اسلاو، به خصوص روسیه، انتخاب شد و مورد استفاده قرار گرفت تقلیدی بود از این شیوه نگارش نوشته‌های بناهای یادبود. هنگامی که از خط سیریلی به شکلی منظم و همه‌جانبه به صورت الفبای آوانگاشتی استفاده شد به تدریج در کشورهای اسلاو جای خط لاتین را گرفت. اختراع خط سیریلی، که از نوعی خط کتابی یونانی اخذ شده، به دو بیلغ مسیحی یونانی به نامهای سیریل و متودیوس که در قرن نهم می‌زیستند نسبت داده شده است و کنستانتین هفتم امپراطور بیزانس آن را به شکل استاندارد در آورد.

پس از quadrata یا کاپیتالهای مربع که پایه تمام خطوط لاتین است و rustic capitals [حروف کاپیتال روستایی] که شکل اولیه خط خمیده و منحنی است، نگارش به سوی خط گرد شده و قوسی uncial [یک اینچی] تکامل یافت. در قرن نهم شارلمانی [پادشاه فرانسه] شکل حروف کوچکی را که امروز به Carolingian miniscule [شارلمانیایی کوچک] موسوم است، در امپراطوری روم مقدس رواج داد، که در آن بیشتر ویسژگیهای حروف کوچک الفبای لاتین مشاهده می‌شود. قبول رسمی این خط خمیده استفاده از حروف کاپیتال را منسوخ نکرد، ولی شیوه نگارش این خط در اغلب کشورهای اروپایی در قرن نهم شیوه غالب بود و الگویی برای ابداعات بعدی در خطاطی شد که تا قرن پانزدهم که سرآغاز عصر چاپ در اروپا است ادامه یافت.

با آغاز پایه‌گذاری دانشگاهها در اروپا در قرن دوازدهم، پوست دباغی شده که از آن برای نوشتن استفاده می‌شد کمیاب شد. خط جدیدی به نام «حروف سیاه» یا گوتیک به وجود آمد که مانند طاقهای شیوه معماری گوتیک باریک و بلند و زاویه‌دار بود، و پاسخگوی مشکل روز هم می‌شد زیرا جای کمتری را اشغال می‌کرد. از دیدن این خط چنین به نظر می‌رسید که اندیشه در لابلای یک شبکه به هم قشرده جاری است. پیدایش این خط باعث پدید آمدن دو خط اساسی دیگر شد: اولی Textura با حالت خشک و خطوط عمودی که بیشتر برای متون مذهبی به کار می‌رفت، و دومی Rotunda که انعطاف بیشتری داشت.

سنگینشته به خط هیروگلیف حتی از شهر باستانی کرکیش در ساحل علیای رود فرات (قرن ۱۰ تا ۸ ق. م.)

بالا، سنگینشته به خط فنیقی برگور آمیرام پادشاه بوبلوس (قرن ۱۰ ق. م.). اصل و نسب الفبای غربی را می‌توان در الفبای فنیقی‌های باستان جستجو کرد.

پایین، حروفی از یونانی امروز (چپ) و خط سیریلی (راست). سیریلی، الفبای زبان روسی و سایر زبانهای رایج در اتحاد جماهیر شوروی است و همچنین برای زبانهای صربی و بلغاری مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ این خط از خط یونانی اقتباس شده است، احتمالاً در حدود قرن ۹ میلادی به دست دو برادر یونانی که «رسولان اسلاوها» خوانده می‌شدند: قدیس سیریل (که خط به اسم او معروف شده است) و قدیس متودیوس، الفبای سیریلی بعدها به صورت حروف چاپی نیز درآمد و در اوایل قرن ۱۸ به فرمان بطر کبیر ساده شد.

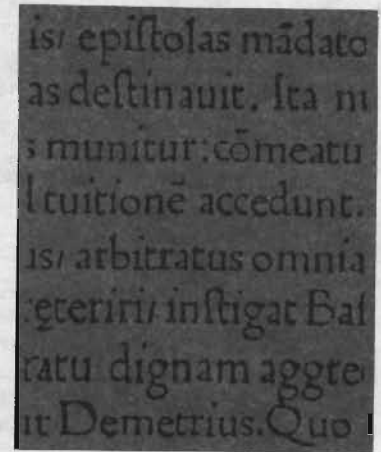
Α Β Γ
α β γ

А Б В
а б в

اولین حروف ایتالیک در حدود سال ۱۵۰۰ میلادی به وسیله فرانچسکو گریفو، برای آلدوس مانوتیسوس، ناشر هومانیست ونیزی، ساخته شد. طرح این الفبا بر اساس خط تحریری متنیان دربار پاپ بود. سمت راست، حروف ایتالیک جدید Garamond را مشاهده می کنید که به نام طراحی کلود گرمون (حدود ۱۴۸۰ تا ۱۵۶۱) معروف است و او از آثار منتشر شده آلدوس مانوتیسوس الهام گرفته بود.

ABC abc

نمونه‌ای از حروف ساخت چاپچی فرانسوی نیکولا ژانسن (۱۴۲۰ تا ۱۴۸۰) که به حروف «رومی» شهرت یافتند و اعتقاد عمومی بر این است که اولین حروفی هستند که بر اساس معیارهای طراحی گرافیک ساخته شده‌اند و نه الگوهای نسخه‌های خطی. سمت راست، نمونه‌ای متنی که با حروف رومی ژانسن چیده شده است.

برای سرعت بخشیدن به کارشان ابداع کرده بودند طراحی شده بود. قرن شانزدهم دوران طلایی خوشنویسی در اروپا بود و خوشنویسان بزرگی به عرصه رسیدند مثل لودویکو دل آریگی، اوگودا کارپی، جوانی آنتونیو تالی بیته، و پالاتینو در ایتالیا، ژان بوئین در فرانسه، و راجر آسکم در انگلستان. به موازات پیشرفت در زمینه فن حکاکی روی مس، نوعی خط خمیده پیدا شد که قسمتهای پایانی حروف به خطوط ظریف قلاب مانندی ختم می‌شد و بهترین نمونه آن را در کارهای لوکاس مازوت و لوسی بارپدر می‌توان دید.

در فرانسه، که توسعه چاپ تحت تأثیر کارهای ژوفروا توری بود، خانواده مشهور آتیپین نیز وجود داشت. یکی از اعضای این خانواده به نام روبسراتی پسن چاپچی باشی مخصوص پادشاه فرانسوی اول بود. او کلود گرمون را به فرمان پادشاه به کار طراحی و تراش دادن حروفی خاص نشر متون کلاسیک یونان گماشت. قلم معروف Gress du Roi [یونانی سلطنتی] که نتیجه این سفارش بود خطی بی‌پیرایه و شکیل از آب درآمد. گرمون بانی اولین حروف ریزی تجاری بود و حروف رومی و ایتالیک نیز طراحی کرد که نام خودش بر آنها مانده است و این قلمها تأثیر عمیقی بر طراحی حروف چاپی در اروپا تا پایان قرن شانزدهم برجای گذاشت.

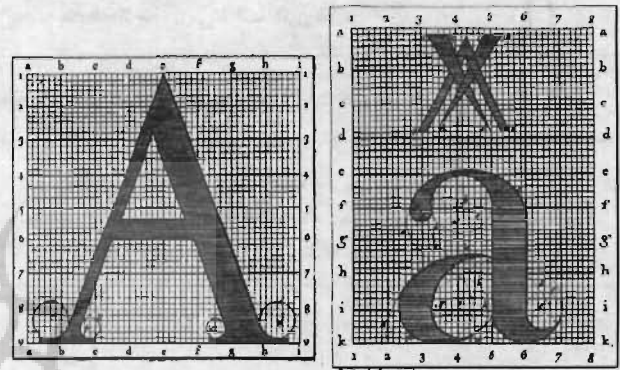
در این نهضت عظیم هومانیستی، کریستف پلاتن (نگاه کنید به صفحه ۱۴) که صحافی فرانسوی بود و شهروندی آنتورپ را پذیرفته بود نقش رابط با هلند را پیدا کرد، که در آنجا خاندان معروف الزویر که همه اعضای آن در کار طبع و نشر بودند میداناری می‌کردند و این نقش را همچنان تا اوایل قرن هجدهم ایفا کردند. نام الزویر نیز بر یکی از انواع حروف به‌دار باقی مانده است.

در سال ۱۶۹۲ در ایام سلطنت لویی چهاردهم و دوران کلاسیسیم، آبه نیکولا ژوزن عضو آکادمی علوم فرانسه وظیفه یافت حروف چاپی جدیدی پدید بیاورد. طرح او را شخصی به اسم فیلیپ گرانژان داد و نام این حروف Romain du Roi [رومی سلطنتی] گذاشته شد و انحصاراً در اختیار چاپخانه دربار قرار گرفت. از این حروف باشکوه ولی از نظر احساس زیبایی سرد برای اولین بار در سال ۱۷۰۲ استفاده شد.

قرن هجدهم عصر طلایی حروف شکیل و زیبا در انگلستان بود. ویلیام کزلن که حرف‌ریزی داشت، قلم بسیار خوانائی تراش داد که تا امروز مورد استفاده است. Caslon نام همان حروفی است که چاپخانه‌ای در بالتیمور نسخه‌های رسمی اعلامیه استقلال آمریکا را با آن چاپ و منتشر ساخت. یک چاپچی دیگر انگلیسی به نام جان بسکرویل که معلم خوشنویسی بود حروف زیبا و متوازی طراحی کرد که در فن طراحی حروف چاپی تحول مهمی ایجاد نمود و هنوز هم مورد استفاده است.

در فرانسه در قرن هجدهم، لویی - ژنه لوس که حکاک دربار پادشاه لویی پانزدهم بود، روح خردگرایی عصر روشنگری و اصحاب دایرة المعارف را وارد تجربیات طراحی حروف کرد، و در این حال پیر سیمون فورنیه و فرانسوا آمبرواز دبدو سیستم اندازه‌گیری بنظر را برای طراحی حروف ابداع کردند. هم پسر دیدو، فریمن هم جانباتیستا بودونی اهل پارما در ایتالیا تحت تأثیر کار بسکرویل، حروفی طراحی کردند با ظاهر بسیار ساده ولی جدی که خطهایی با ضخامت متفاوت، نازک و کلفت، در آنها در کنار هم به کار رفته است. طراحی حروف قرن نوزدهم در بسیاری از کشورها تحت تأثیر کار این دو تن است.

پیدایش لیتوگرافی، چاپ سنگی، در سال ۱۷۹۶ به وسیله یک نمایشنامه نویس به نام آلوئیس زنه فلدر (نگاه کنید به صفحه ۷)، مشوق چاپ با حروفی شد که به اشکال

این طرحها حروف کاپیتال و کوچک را نشان می‌دهد از قلمی به نام «رومی سلطنتی» که به سفارش لویی چهاردهم در سال ۱۶۹۲ برای استفاده اختصاصی چاپخانه دربار تهیه شده بود. این طرحها به وسیله نیکولا ژوزن عضو رهبری کنندة کمیته مسئول اجرای سفارش، کشیده شده و قسمتی از طرحهایی است که برای راهنمایی تراش کار حروف، فیلیپ گرانژن تهیه شد. این کمیته در کار خود از اصول خوشنویسی دست برداشت و طراحی هر حرف صرفاً بر اساس فرمولهای ریاضی یا استفاده از جدولینهای تقسیم شده به خانه‌های کوچک انجام گرفت.

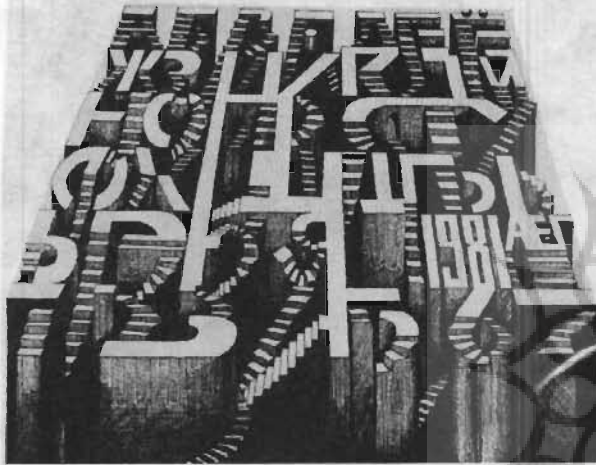
صفحه‌ای از کتاب «کلیتات جفری جاسپر» [شاعر انگلیسی] (۱۸۹۶) که بهترین دستاورد کیلمسکات برس، مؤسسه طبع و نشر ویلیام موریس است. موریس که دید انتقاد آمیزی نسبت به کیفیت چاپ کتابهای ماشینی داشت به ماشین چاپ دستی، کاغذ دست ساز و مرکب و حروف اختصاصی روی آورده. این کتاب در دو رنگ مشکی و قرمز چاپ شده و حاوی ۸۷ حکاکی چوبی اثر نقاش و طراح مشهور انگلیسی سیرادوارد پرن - جونز است همراه با حاشیه‌ها و حروف تزئینی آغازین و نقش و نگارهای دیگری که خود ویلیام موریس طرح کرده است.

ABC ABC abc abc

دو نمونه حروف طراحی شده در قرن هجدهم در اروپا: Baskerville، زومی (راست، دور) و Didot رومی (راست، نزدیک)، جان بسکرویل (۱۷۷۵-۱۷۰۶) با خلق حروفی که نام خودش بر آن مساند سهم مهمی در راه رشد و توسعه چاپ نفیس در انگلستان دارد. گام مهم دیگری که در راه پیشبرد طراحی گرافیک حروف برداشته شد در فرانسه به وسیله فیرون دینو (۱۸۳۶-۱۷۵۲) بود، حروف طراحی شده او تفاوت قابل ملاحظه‌ای داشت با خطوط روان و سیال طراحان قبلی که تحت تأثیر حرکات طبیعی قلم و مرکب بودند.

BOUGLES

حروف Bifur که به وسیله هنرمند فرانسوی آدولف مورن کساندر در سال ۱۹۳۷ طراحی شد و توسط شرکت حرفه‌ریزی دیپرنی و بنیو تراش یافت.

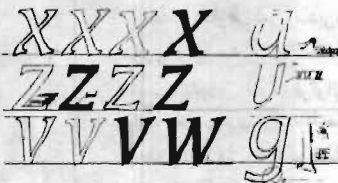

بالا، Labyrinth (هراتر تو)، یک چاپ عکس محصول ۱۹۸۱، اثر آلبرتاس گورسکاس (متولد ۱۹۳۵)، فارغ‌التحصیل انستیتوی هنر جمهوری سوسیالیستی لیتوانی.

تصویر بزرگ شده حرف W که برای استفاده در کامپیوتر به صورت «رقمی» در آمده است. وقتی این حرف کوچک شود و به اندازه کاربردی خود در آید، «دندانها» به ایسن شدت محسوس نخواهند بود.

(جب، باین) حروف Arin رومی قلم جدیدی است برای کامپیوتر که توسط طراح فرانسوی فرانک ژالو آماده شده است. این طرح که پرنده مسابقه بین‌المللی طراحی گرافیک حروف در سال ۱۹۸۷ گردید، برای کسب الهام، به جای استفاده از قالبهای مربع شکل اولین حروف رقمی کامپیوتری، به سرچشمه‌های خوشنویسی باز می‌گردد. پایین، اتوهای برای خط ایتالیک همین قلم.

خوشنویسی نزدیکترند و دارای قوسها و انحناهایی ظریف می‌باشند. از سال ۱۸۳۰ به بعد نوعی طراحی پرتحرک و پویا به عرصه آمد که نتیجه پیشرفتهای علمی و فنی و توسعه صنعت و تجارت بود؛ این موضوع را می‌توان در کار حروف ریزهایی چون آلکساندر دیرنی و توفیل بودوار مشاهده کرد. حروف Egyptian [مصری] با پایه‌های سنگین و درشت و حروف FatFace [طرح چاق] که هنوز در عناوین روزنامه و اعلاناتهای تبلیغاتی از آن زیاد استفاده می‌شود حروف باب طبع آن زمان بوده‌اند.

ویلیام مورس شاعر و نویسنده، که سهم مهمی در احیای هنرهای تزئینی انگلیس در اواخر قرن نوزدهم دارد، رهبر جنبش و «هنرها و صنایع» بود و از سبکهای هنری قرون وسطی الهام می‌گرفت. او بنیانگذار مؤسسه طبع و نشر کلمسکات پرس بود و کارهایی که در این مؤسسه چاپ شد دارای شخصیت گرافیک مستقل و خاصی است و تأثیر بسیاری بر بقیه گذاشت. در فرانسه ژرژ اوربول و نقاش و حکاک اوژن گراسه جزو استادان مکتب «آرنو» [هنرنوین] بودند. هنرمندان این مکتب از طرف مؤسسه حروف ریزی ژرژ بنیو حمایت می‌شدند؛ بنیو بعدها به اتفاق پسرش شارل چند قلم حروف طراحی کردند که تا حدود سال ۱۹۵۶، یعنی سال ظهور حرفه‌چینی نوری، بر صفحه چاپ حکومت می‌کرد قلم Peignot که آن را هنرمند پوستر ساز فرانسوی، آدولف مورن کساندر در سال ۱۹۳۷ طراحی کرده است و حروف Bifur، خط سایه‌داری یا درجه خلاقیت بسیار بالا، از جمله زیباترین حروفی هستند که به وسیله شرکت حرفه‌ریزی دیپرنی و بنیو تولید شده‌اند.

هر چند امروز همه چیز در حال کامپیوتری شدن است ولی در بین هنرمندان جوان علاقه به هنر خوشنویسی در حال احیاست، و این امر مشوق جستجو و آفرینش طرحهای جدید است. بعضی از طراحان برجسته حروف «رقمی» برای سیستمهای حرفه‌چینی کامپیوتری در جهان عبارتند از: در آلمان خوشنویس بزرگ هرمان تسایف؛ در سوئیس آدریان فروتیگر؛ در فرانسه لادیسلاس ماندل، خوزه مندوزا، و آلبرت بستون و همچنین فرانک ژالو طراح جوان حروف Arin.

اکنون سپیده دم دوران جدیدی از طراحی گرافیک حروف فرا رسیده است. حروف نگاری دیگر نه با قطعات سرب که با پروهای نور انجام می‌گیرند. دقت سیستمهای حرفه‌چینی نوری امروز آنقدر بالا رفته است که می‌شود حروف را به مراتب شفافتر و تیزتر از همیشه ثبت کرد و نیز تنوع حروف موجود و امکان خلاقیت در استفاده از آنها به طرز شگفت‌آوری بالا رفته است. به زودی دقت و حساسیت این دستگاهها چنان زیاد خواهد شد که با عالی‌ترین خط دستنوشته قابل قیاس خواهد بود و امکان کنترل و نظارت بر کار طراحی حروف برای طراحان گرافیک بسیار زیاد تر از پیش خواهد شد. ولی برای پاسداری از مجموعه این میراث غنی صنعتگرانه نباید بگذاریم استفاده از حروف سربی به کلی منسوخ شود.

روژه درونه (Roger Druet) طراح گرافیک حروف و خوشنویس برجسته فرانسوی است، استاد رشته طراحی گرافیک و تاریخ خط در مدرسه عالی هنرهای کار بردی پاریس است. او مؤلف رسالات متعددی در زمینه هنر نوشتن در زمان باستان و دوران حاضر است از جمله «تسمدن مکتوب» (۱۹۷۷).

ABC abc